Ваçлей ДАВЫДОВ-АНАТРИ,
Чăваш халăх поэчĕ

ТĂВАН ЧĔЛХЕМĔР, ЧĂВАШ ЧĔЛХИ

ТĂВАН чĕлхемĕр, чăваш чĕлхи! Эсĕ – пирĕн несĕллĕх çăл куçĕ. Эсĕ янравлă та хăватлă. Эсĕ çурхи çут хĕвеллĕ кун йăлтăртатса тăракан таса çăл шывĕ пек шăнкăртатса юхатăн. Санпа эпир, чĕвĕл чĕкеç чĕпписем пек, пуплетпĕр, ĕç умне тăратпăр. Çĕршыв-аннемĕр ятне, хăватне, чысне çӳлтен-çӳле çĕклеме тăрăшатпăр.

Тăван чĕлхемĕр, асаттесен чĕлхи! Эсĕ – пирĕн тăнăçлăхпа туслăх чĕлхи. Сана юратнине пула тăванла ытти халăха, вĕсен чĕлхине юратма, хисеплеме вĕренетпĕр. Эсĕ пире тăванлăх, мирпе туслăх кĕперне хывма пулăшатăн.

Эпĕ хам пурнăçăмра ăçта кăна пулмарăм, ăçта кăна çитмерĕм, эсĕ, тăван чĕлхем, яланах манпа пĕрле пултăн. Чăвашла, асаттесен чĕлхипе калаçма никамран та, нихăçан та вăтанса тăмарăм. Тавах! Ниçта та мана тăван чĕлхепе калаçнăшăн, сăввăм-юррăмсене шăрантарнăшăн сивлекен çынсене тĕл пулмарăм. “Сирĕн чĕлхĕр мĕнле илемлĕ те çепĕç янăрать. Вăл пуян, çав тери авалхи чĕлхесенчен пĕри”, – тенине сахал мар илтрĕм. Ку мана яланах хавхалантарса пычĕ, тăван чĕлхемĕршĕн чĕрем тапма пăрахиччен çунса тăма хистенĕн туйăнчĕ.

Тăван чĕлхемĕр, атте-анне чĕлхи! Сан çинчен пирĕн аслă çынсенчен пĕри Иван Яковлевич Яковлев каланă ăслă сăмахсене яланах чун-чĕрере тытса пурăнатăп. “Асра тытăр, – тесе хăварнă пире Иван Яковлевич, – халăх чĕлхинчен ютшăнмасан кăна эсир халăх шанăçне тивĕçлĕ пулăр...”

Хамăн тăван халăхăмăрăн аслă поэчĕсем çырса хăварнă çулăмлă сăмахсене яланах асра тытса пурăнатăп.

Çĕршывăма тăван
халăх хавасламасан,
Чун савнă чăваш чĕлхийĕ,
Пĕтмелле пулсан, –
Усал курăк та ан шăттăр
Ман тăпрам çине.
Çĕр çурăлтăр та çĕр çăттăр
Вил шăммăмсене, –

тенĕ кăвар чĕреллĕ поэтăмăр Çеçпĕл Мишши.

Аса илер-ха тата Чăваш халăх поэчĕ Петĕр Хусанкай каласа хăварнă çак сăмахсене:

Килте, ютра-и эп кирек ăçта та,
Кирек хăçан та тав тăвап ăна:
Чĕлхем! Санпа тĕнче уççи
тытатăп,
Шухăшлама вĕрентрĕн эс мана.

Аса илер-ха тата хамăр тăван чĕлхешĕн яланах çунса тăнă поэтăмăр Митта Ваçлейĕ çырса хăварнă сăвăллă йĕркесене:

Тăван чĕлхем! Таса хĕлхем
Парсам пăлхавлă чунăма.
Пар чăнлăх, савăнăç, илем,
Пар ирĕк – çутăрах çунма...

Митта ăçта пулсан та, çав тери йывăр кунсенче те тăван чĕлхе шăпишĕн, пуласлăхĕшĕн çуннă. Ăна шаннă, пуç тайса тăнă.

Вăл Сталин саманинче Çĕпĕрте тĕрмере тертленсе пурăннă чух та хăйĕн мăшăрĕ Нонна Кирилловна патне çапла çырнă: “Юратнă Нонна, мăшăрăм! Мĕншĕн халĕ те Нарспи хĕрĕм чăвашла пĕлмест? Ку сирĕн айăп. Чăвашлăха тиркекен кăмăлпа ӳстерес пулмасть ачасене. Нумай-и, сахал-и – чăвашăн пур, çав пур пеккине хисеплес пулать, ăна малалла çитĕнтерес пулать. Ку тĕлĕшпе Шупашкар неомещенĕсем хыççăн кайни килĕшӳсĕр япала. Ас тăвăр, ку çитменлĕхе халех, çине тăрсах пĕтерес пулать”.

Тăван чĕлхемĕр, чăваш чĕлхи! Эсĕ Çĕршыв-аннемĕршĕн çав тери йывăр вăхăтсенче, вăрçă пынă çулсенче вырăс халăхĕн чĕлхипе пĕрле, тăванла мĕн пур халăх чĕлхисемпе пĕрле вутпа çулăм витĕр тухрăн. Çак йывăр çулсенче йыхравлăн кĕрлерĕн, вутлă вăрçă хирĕнче туптантăн. Усал та хаяр тăшманшăн аçа-çиçĕм пултăн! Çаксене пурне те аса илсе шухăшласассăн яланах сана пуçа тайса тав сăмахĕ калассăм килет. Аса илер-ха тата чăваш халăх поэчĕ Ухсай Яккăвĕ фронтра чухне çырса хăварнă çак сăвă йĕркисене:

Сана паян тиркевлĕ хурлаканĕ
Ăçта кам пулĕ пысăк çĕр çинче –
Мухтатăп эпĕ, гварди капитанĕ,
Сана хĕвеллĕ уйăх умĕнче.

Тăван чĕлхемĕр, атте-анне чĕлхи! Эпĕ сана мĕн ачаранпах пĕтĕм чунчĕререн юратса, хисеплесе пурăнтăм. Пархатарлă та ырă ĕçе пурнăçласа пырасси, тăван чĕлхемĕре упраса хăварасси чи малтан хамăртан, чăвашсенчен, пирĕн ачасенчен, мăнуксенчен питех те нумай килнине яланах асра тытрăм. Ăна сыхлама, упрама чĕнсе сăвă-юрă хыврăм, тустăванăм умĕнче хам сассăма пама тăрăшрăм.

Ан тиркесем чĕлхемĕре,
Ан хăй ăна начар теме, –
Унпа сана аннӳ ӳстернĕ, –
Юрла-юрла хуллен сиктернĕ.
Савар, мухтар чĕлхемĕре,
Ялан усрар чыс-хисепре, –
Эпир унпа ĕçе вĕреннĕ.
Чăн тӳпене çити çĕкленнĕ.
Упрар тăван чĕлхемĕре –
Чун-чĕрери хĕлхемĕре, –
Эпир ăна ялан ĕненнĕ,
Чăваш ятне çӳле çĕкленĕ, – терĕм эпĕ хамăн пĕр сăввăмра.

Тăван чĕлхемĕр, асаттесен чĕлхи! Сан çинчен сăмах тапратнă чух çакна та каламасăр иртсе кайма пултараймастăп. Пирĕн хушăмăртанах сана юратман, сана шанман, сана хисеплемен çынсем сике-сике тухнине туйма пуçларăмăр. Вĕсем, хăйсем чăвашсем иккенне манса, ашшĕ-амăшĕн чĕлхинчен писсе пыни сисĕнет, ачисене, мăнукĕсене хамăрăн илемлĕ те çепĕç, хăватлă та янравлă чĕлхемĕре вĕрентме тăрăшмаççĕ. Вĕсем куç умĕнчех тăван чĕлхемĕре манса пыраççĕ. Мĕне пĕлтерет ку, тăванăмăрсем! Ăнланатпăр-и эпир хамăр йăнăш тунине, çамрăк ăру умĕнче çав тери пысăк парăмра юлнине?! Ун пек çынсене каллех Çеçпĕл иртнĕ ĕмĕрĕн çирĕммĕш çулĕсенчех çырса хăварнă пĕр сăвăри çак йĕркесене вуласа пăхма сĕнессĕм килет:

Эсир тата, вĕри чунсем!
Кăвар чунсем, яшсем, хĕрсем!
Каç-каç урамсене тухса,
Кĕвĕллĕ юрăсем хурса
Тăван çĕршывăн чĕлхине
Мухтав тума манса кайман-и!
Чăваш чĕлхин хĕвеллĕ илемне
Чунтан савса тăма манман-и!

Мĕншĕн тунмалла-ха: хамăр хушăмăртанах çавăн пек çынсем тупăнаççĕ. Чăвашсемех! Вĕсемшĕн пулсан тăван чĕлхемĕр мĕне кирлĕ?! Ку çеç те мар – вĕсем тăван чĕлхешĕн çунакан, тăрăшакан çынсене хурлама, ятлама та иментсе тăмаççĕ. Вĕсем чăваш чĕлхине упраса пурăнас, çĕклесе пырас вырăнне аякран йĕрĕнсе пăхса тăраççĕ. Ахальтен-и Петĕр Хусанкай 1968 çултах “Элкере” сăввинче çавăн пек çынсем çинчен хăйĕн витĕмлĕ йĕркисене çырнă.

Чăваш çĕршывĕнче пурнатпăр
Чăваш чĕлхишĕн çапăçса.
Кам чĕлхене таптать – çав
паттăр...

Епле чăтам çак намăса!

Ăна аслă поэтăмăр ăшĕ çуннипе каланă. Тăван чĕлхерен писес йăла, чĕлхене тиркес, чĕлхерен вăтанас йăла ан пултăрччĕ. Хамăрăн илемлĕ чĕлхемĕр çемьере те, пухусенче те, уявсенче те – пур çĕрте те хăватлăн янăраса тăтăрччĕ. Чăваш сăвви-юрри хăйĕн çунатне татах та сартăрччĕ. Ку – пирĕн ĕмĕртенпе пыракан ырă та çутă ĕмĕтĕмĕр! Пархатарлă çак шухăш-кăмăла, таса ĕмĕте амантма юрамасть.

Тăван чĕлхемĕр, чун-чĕрери хĕлхемĕр! Сан çинчен пуçа тайса ырăпа каламалли сăмахăм çав тери нумай. Эсĕ пур чухне, пирĕн чунчĕрере янăраса тăнă чухне тăванла ытти халăх çемйинче хамăр ĕçченлĕхпе хисепре пулăпăр, туслăх кĕрекинче пирĕн илемлĕ сăвă-юрă янăраса тăрĕ. Пирĕн ĕмĕртен пыракан ырă йăласем, вăйăсем, ташă-кĕвĕ Чăваш Ен илемлĕхне, ĕçченлĕхне, сăпайлăхне татах та çӳле çĕклĕç. Эпĕ çакна чун-чĕререн шанса пурăнатăп. Тăван чĕлхемĕр, чăваш чĕлхи умĕнче пуçа тайса çапла калатăп:

Ытарайми тăван чĕлхемĕр,
Эс çав тери хитре – чипер!
Санпа пĕрле кăвар чĕремĕр, –
Пĕрлех çĕн ĕмĕре кĕрер!

Ытарайми тăван чĕлхемĕр,
Сана манмастпăр ĕмĕрне.
Çухатас çук атте-аннемĕр
Пире пилленĕ парнене.

Ытарайми тăван чĕлхемĕр,
Хисеплĕ эс те çĕр çинче.
Чунăмăрти сӳнми хĕлхемĕр,
Эс ялкăш халăх чĕринче!

Ытарайми тăван чĕлхемĕр,
Упра асаттесен пилне,
Нихçан асран кайми парнемĕр,
Çĕкле эс пурнăç илемне!

УПРАР ТĂВАН ЧĔЛХЕМĔРЕ, УПРАР!

Вырăспала вырăсла,
Тутарпала тутарла
Пултаратăп калаçма,
Яр уçатăп чунăма
Чĕлхем пăртак такăнсан,
Кăштах карта лармасан
Мана хатĕр пулăшма,
Мана хатĕр ал пама
Вырăс тусăм вырăсла,
Тутар тусăм тутарла...

* * *

Эп илтетĕп çаплах Хусанкай
сассине,
Вăл тăван чĕлхеме пуç тайма
чĕннине.

* * *

Митта Ваçлейĕн юррине,
Вăл халăха ыр суннине.
Тăван чĕлхешĕн çуннине
Эпир манмастпăр ĕмĕрне!

* * *

Туятăп эп Ухсайра
Тăван чĕлхемĕр хăватне.
Янравлă сăвă-юрăра
Эпир яман чăваш ятне.

* * *

Юрий СЕМЕНТЕРЕ

Тус-тăванăм Сементер, –
Чĕлхемĕршĕн пĕрлешер!

* * *

Аристарх ДМИТРИЕВА

Эс çĕклетĕн тăван чĕлхене
Çут хĕвеллĕ тĕнче тӳпине.

* * *

Петĕр ЭЙЗИНА

Санра чăвашлăх вăйлине,
Санра чĕлхемĕр илемне
Туйса тăратăп яланах –
Тавах сана, чунтан тавах!

* * *

Хуначи ЮМАРТА

Юмарт, ăнлантăм эп сана –
Ал патăн, тусăм, эс мана.
Çаплах Митташăн сас парар,
Чĕлхемĕре пĕрлех упрар!

* * *

Любовь ФЕДОРОВĂНА

Хĕрӳ чĕреллĕ çамрăксем,
Тăван чĕлхемĕр ăстисем,
Вăй-хал сунатăп эп сире –
Ыр ятăр пытăр ĕмĕре!

* * *

Юрий АРТЕМЬЕВА

Ăс-хал пиллетĕн кашнине,
Тăван чĕлхешĕн кĕрешен.
Пĕрле тăрсассăн ĕç умне
Ялан хастар пулма хистен.

* * *

Тăванăмсем, хастар пулар,
Çунат çумне çунат хушар,
Çут çăлтăрла çунса тăрар,
Тăван чĕлхешĕн сас парар!

* * *

В.Г.ЕГОРОВ профессора

Эс çывăх, ырă çын пулса,
Çунатлă ăс, вăй-хал пухса
Пире вĕрентрĕн хаклама
Тăван чĕлхемĕр хăватне,
Тăван чĕлхемĕр илемне!

* * *

Иван АХРАТА

Чăваш сăвви-юррине,
Атте-аннемĕр чĕлхине
Пуçа таяр, хисеплер,
Çӳлтен çӳле шав çĕклер!

* * *

Тутарстанăм, сана асăнсан
Куç умне тухать мар-и Хусан.
Чăвашла передача унтан
Илтсенех савăнатăп чунтан.

* * *

Михаил СТАВСКИЕ

Ялан çапла пĕрле пулар,
Тăван чĕлхемĕре упрар!..

* * *

Чăваш чĕлхи, тăван чĕлхем,
Эс çав тери сăпай, чипер.
Çунатлă çул сана пиллем,
Çитес çĕре пĕрлех çитер...

* * *

Тавах, тăван чĕлхе, сана,
Тавах сана упракана –
Вăл маншăн çывăх тус-тăван,
Унпа çула тухма аван.

* * *

Тăван чĕлхем, илемӳпе
Эс паллă халĕ тĕнчипех.
Чипер, хитре эс Нарспи пек,
Эс çирĕп хурçă Çеçпĕл пек.

* * *

Манас марччĕ тăван ĕмĕрне
Атте-аннемĕр пире суннине,
Пуç таяр-ха чăваш чĕлхине,
Пуç таяр-ха çĕр пин юррине.

* * *

Асран кайми ман тус-юлташ,
Тăванăм, Валентин Урташ!
Çук, эс вилмен – юрру пуртан,
Чĕлхемĕре юратнăран.

* * *

Эс – ман телей, эс – ман илем,
Ытарайми тăван чĕлхем!

* * *

Тăван халăх парнине –
Атте-аннемĕр чĕлхине,
Чăваш çĕр пин юррине,
Чăваш çĕр пин тĕррине,
Ан мансамăр, çамрăксем,
Ан мансамăр, ачамсем,
Ан мансамăр, мăнуксем,
Ан мансамăр, тăвансем.

* * *

Петĕр ОСИПОВА

Чунтанах юратрăн, хисеплерĕн,
Хамăрах тăван чĕлхемĕре,
Чăваш ятне, чысне çĕклерĕн,
Çăлтăру сан çӳллĕ тӳпере.

* * *

АЙХИНЕ

Ас илетĕп çаплах Айхие,
Çеçпĕл сăнлă чăваш поэтне,
Вăл çĕклерĕ Европа шайне
Тăван халăх сăвви-юррине.

* * *

А.К.ЕРЕМЕЕВА-МИТТАНА

Яланах асăмра эс вĕрентнĕ
кунсем –
Тавах уншăн сана, тавах
чун-чĕререн
Эс чăваш чĕлхине, сăввине-юррине
Юратса пурăнма тивĕçтертĕн пире.

ЧĂВАШ АЧИСЕНЕ

Ачамăрсем, хастар пулар!
Çунат çумне çунат хушар.
Çут çăлтăр пек çунса тăрар,
Тăван чĕлхешĕн сас парар!

ТУПТАНТĂР ТУСЛĂХ – ПĔРЛĔХРЕ!

“Хыпар” хаçатра ĕçлекен тусăмсене

Кăвар чĕреçĕм чĕннипе,
Тăван чĕлхемĕр ячĕпе
Салам “Хыпар” хаçатăма!
Хăват панишĕн чунăма!
Хастар çынсем “хыпарçăсем”,
Чăвашлăха сыхлакансем,
Чĕлхемĕре упракансем,
Чун илемне çĕклекенсем,
Çĕре çити пуçа тайса,
Çĕр юррăма шăрантарса
Сунатăп сывлăх эп сире, –
Туптантăр туслăх – пĕрлĕхре!

2005 çул, кăрлач